

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Попов Георгій Володимирович

УДК 347.963

**ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ У ДЕРЖАВНОМУ МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ
ПРАВ І СВОБОД ДІТЕЙ**

12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Національній академії прокуратури України

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
ДЬОМІН Юрій Михайлович,
Національна академія прокуратури України,
старший викладач відділу підготовки прокурорів
з нагляду за додержанням законів органами, які
проводять оперативно-розшукову діяльність,
дівання та досудове слідство

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
почесний працівник прокуратури України
СУХОНОС Віктор Володимирович,
Сумський державний університет,
професор кафедри кримінально-правових
дисциплін та судочинства
Навчально-наукового інституту права

доктор юридичних наук, доцент
НАЗАРОВ Іван Володимирович,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, професор кафедри
організації судових та правоохоронних органів

доктор юридичних наук, професор
ЯНОВСЬКА Олександра Григорівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри правосуддя
юридичного факультету

Захист відбудеться «27» січня 2017 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.05 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) юридичних наук Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 253.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, чит. зала № 12.

Автореферат розіслано «22» грудня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.П. Сиза

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Відповідно до ст. 51 Конституції України сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. У ст. 52 Основного Закону нашої країни закріплено, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу.

Згідно зі ст. 3 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини від 20 листопада 1989 року в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

Важливим напрямом діяльності державних інституцій є захист прав дітей, які потрапили у конфлікт із законом. Зокрема, у Мінімальних стандартних правилах ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), визначено: система правосуддя стосовно неповнолітніх спрямована передусім на забезпечення благополуччя неповнолітнього і забезпечення того, щоб будь-які заходи впливу на неповнолітніх правопорушників були завжди сумірні як з особливостями особистості правопорушника, так і з обставинами правопорушення (п. 5.1).

На реалізацію конституційних норм, а також міжнародних зобов'язань нашої держави спрямована низка законів і підзаконних актів відомчого та міжвідомчого характеру. Так, правову основу захисту прав і свобод дітей становлять закони України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР, «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III, «Про попередження насильства у сім'ї» від 15 листопада 2001 року № 2789-III, «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 року № 2342-IV.

Крім того, з метою належного виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань у частині забезпечення дітям особливого піклування та допомоги з боку держави, реалізації положень Конституції України щодо визнання людини, її життя і здоров'я, честі й гідності найвищою соціальною цінністю, забезпечення кожній людині права на вільний розвиток своєї особистості, а також з огляду на рівень дитячої злочинності 24 травня 2011 року Указом Президента України схвалено Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні.

Проте, незважаючи на розвинену систему правових засобів захисту прав і свобод дітей та розгалужену мережу державних установ, зобов'язаних здійснювати такий захист, порушень у цій сфері стає дедалі більше. Так, протягом 2015 року від учинених злочинів потерпіло 7 050 дітей (у 2014 році – 7 341 дитина). Актуальною залишається представницька діяльність з питань захисту прав дітей. Зокрема, судами задоволено 1 789 позовів прокурорів у 2015 році (проти 614 позовів у

2014 році) на суму понад 199 млн грн (проти 44,2 млн грн у 2014 році). Стосовно порушень прав дітей у 2015 році розглянуто 970 звернень, із яких задоволено майже кожне п'яте – 174. Упродовж 8 місяців 2016 року від злочинів постраждало 6 156 дітей.

Саме тому залишається важливою правозахисна діяльність органів прокуратури у вказаній сфері, на врегулювання якої Генеральний прокурор України підписав наказ від 6 грудня 2014 року № 16 гн «Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей», що зобов'язує прокурорів усіх рівнів особливу увагу приділяти захисту прав і свобод дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей-інвалідів, дітей, які виховуються в сім'ях, що перебувають у складних життєвих обставинах, залишених без догляду батьків, переміщених з тимчасово окупованої території України, районів воєнних дій, збройних конфліктів та інших надзвичайних ситуацій.

Проблематика діяльності органів прокуратури неодноразово ставала предметом наукових дискусій Є.М. Блажівського, М.М. Говорухи, В.М. Гусарова, Л.М. Давиденка, В.В. Долежана, Ю.М. Дьоміна, П.М. Каркача, В.М. Кравчука, І.М. Козьякова, М.В. Косюти, О.М. Литвака, В.І. Малоги, І.Є. Марочкіна, О.Р. Михайленка, М.І. Мичка, І.В. Назарова, Ю.Є. Полянського, С.В. Прилуцького, Н.О. Рибалки, М.В. Руденка, Г.П. Середи, Д.В. Суходубова, В.В. Сухоноса, В.Я. Тація, О.М. Толочка, М.С. Туркота, Ю.С. Шемшученка, П.В. Шумського, М.К. Якимчука, О.Г. Яновської та інших учених.

Окремі питання захисту прав і свобод дітей, у тому числі й органами прокуратури, у своїх роботах розглядали, зокрема: Г.О. Ганова, К.І. Годуєва, О.О. Грабовська, І.І. Присяжнюк, М.І. Копетюк, Н.М. Крестовська, В.А. Мозгова, В.В. Одуденко, В.О. Остапеч, В.А. Павлійчук, О.М. Павлик, О.О. Панчишина, Н.О. Сущенко, О.О. Храпенко, Я.М. Шевченко, Г.В. Щербакова, О.О. Ямкова.

Серед останніх дисертаційних досліджень, присвячених окремим аспектам діяльності органів прокуратури у сфері захисту прав і свобод дітей, варто виокремити дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук О.О. Панчишиної «Захист прокурором майнових прав дітей» (2015 рік) та В.В. Одуденко «Організація роботи органів прокуратури у сфері ювенальної юстиції» (2016 рік). Водночас комплексних наукових розробок, присвячених дослідженню місця та ролі органів прокуратури у захисті прав і свобод дітей, на рівні докторського дослідження останнім часом у вітчизняній науці не було, що обумовлює актуальність представленої дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до Закону України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» від 5 березня 2009 року № 1065-VI, Указу Президента України «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» від 24 травня 2011 року № 597/2011, Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24 вересня 2010 року № 14-10, та плану наукової роботи Національної академії прокуратури України.

Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні вченої ради Національної академії прокуратури України (протокол № 10 від 24 квітня 2013 року).

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження полягає у комплексному науковому опрацюванні актуальних теоретичних та прикладних проблем функціонування прокуратури України у державному механізмі захисту прав і свобод дітей та формулюванні на цій основі комплексу пропозицій, спрямованих на вдосконалення діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей.

Для досягнення окресленої мети було поставлено такі основні задачі:

- дослідити етапи становлення діяльності органів прокуратури України із захисту прав і свобод дітей;
- надати загальну характеристику зарубіжному досвіду захисту прав і свобод дітей прокуратурою та іншими державними органами;
- з'ясувати зміст діяльності органів прокуратури України у співвідношенні з іншими державними органами у сфері захисту прав і свобод дітей;
- аргументувати позицію про необхідність комплексного підходу при здійсненні захисту прав і свобод малолітніх та неповнолітніх дітей органами прокуратури за межами кримінального провадження;
- визначити особливості реалізації прокурором повноважень у межах кримінального провадження, а також відшукати шляхи оптимізації їх використання;
- дослідити проблеми захисту прокурором прав і свобод дітей при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях щодо них;
- запропонувати напрями оптимізації організації роботи прокуратури із виявлення порушень прав і свобод дітей та реагування на них;
- розробити концепцію удосконалення діяльності органів прокуратури із захисту прав і свобод дітей.

Об'єктом дослідження є правовідносини, які виникають при здійсненні прокуратурою захисту прав і свобод людини.

Предмет дослідження – прокуратура України у державному механізмі захисту прав і свобод дітей.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становлять: *діалектичний* метод, який застосовано для пізнання функціонування державного механізму захисту прав і свобод дітей, діяльності органів прокуратури у вказаній сфері та динаміки розвитку відповідних явищ (розділи 1–5); *індуктивний* метод наукового пізнання став засобом дослідження положень нормативно-правових актів і доктринальних джерел для визначення проблем, пов'язаних із захистом прокуратурою прав, свобод та інтересів дітей (підрозділи 1.4–1.6, розділи 2–5); *дедуктивний* метод застосовано для формулювання висновків, виходячи із загальних положень науки про захист прав і свобод людини, діяльність органів прокуратури щодо захисту прав, свобод та інтересів дітей в Україні (підрозділи 1.4–1.6, розділи 2–5); метод *аналізу* дав змогу визначити конкретні наукові положення та норми законів і підзаконних актів, а також матеріалів практики щодо захисту прав і свобод вказаної категорії осіб, на основі яких виокремлено проблемні питання діяльності прокуратури (підрозділи 1.5, 1.6, розділи 2–5); метод *синтезу* надав

можливість сформулювати авторські пропозиції щодо удосконалення діяльності органів прокуратури із захисту прав і свобод дітей, а також визначення місця прокуратури у досліджуваній сфері (підрозділи 1.5, 1.6, розділи 2–5); за допомогою методу *моделювання* визначено авторські моделі функціонування органів прокуратури України у державному механізмі захисту прав і свобод дітей (підрозділ 1.5, розділи 2–4); *історичний* метод застосовано для визначення розвитку наукової думки та діяльності прокуратури України, а також інших держав щодо захисту прав і свобод дітей (підрозділи 1.2, 1.3); *соціологічний* метод став засобом з'ясування думки практиків щодо проблем діяльності прокуратури України у державному механізмі захисту прав і свобод дітей (підрозділи 1.5, 2.1, 2.2, 4.3); *компаративістський* метод застосовано для вивчення досвіду зарубіжних країн у сфері захисту прав і свобод дітей прокурором (підрозділи 1.3, 5.3, 5.4).

Усі методи дослідження використано у комплексі, що забезпечило переконливість його результатів.

Науково-теоретичним підґрунтям роботи стали праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі кримінального процесуального права, цивільного процесуального права, кримінально-виконавчого права, кримінального права, цивільного права, сімейного права, філософії, юридичної психології, ювенальної юстиції, прокурорської діяльності.

Нормативною основою дисертації є міжнародно-правові норми, Конституція України, законодавство України й інших держав, підзаконні нормативно-правові акти загального та відомчого характеру.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні й аналітичні матеріали, узагальнення практики діяльності органів прокуратури України із захисту прав і свобод дітей (за 2013–2015 роки), акти прокурорського реагування на порушення, виявлені у досліджуваній сфері, матеріали судової практики, а також результати анкетування 320 працівників прокуратури, які мають досвід роботи у сфері захисту прав і свобод дітей.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим комплексним дослідженням проблем визначення місця, ролі та функціонування прокуратури України у державному механізмі захисту прав і свобод дітей. Наукову новизну дисертації становлять такі основні положення:

уперше:

– розроблено та обґрунтовано концепцію удосконалення діяльності органів прокуратури України із захисту прав і свобод дітей, метою якої є запровадження в Україні комплексного захисту органами прокуратури прав і свобод дітей як у межах, так і поза межами кримінальної юстиції, а також удосконалення організації роботи прокуратури у цій сфері;

– надано комплексну аргументацію особливого місця органів прокуратури у державному механізмі захисту прав і свобод дітей, що обґрунтовується такими характерними ознаками: 1) комплектування кадрів органів прокуратури професійними юристами; 2) прокуратура безпосередньо зобов'язана здійснювати захист прав і свобод людини; 3) прокурор наділений повноваженнями виявлення правопорушень і реагування на них; 4) прокурору надані повноваження звернення

до суду у разі виявлення порушень; 5) в органах прокуратури концентрується інформація про стан законності; 6) прокурор має координаційні повноваження; 7) органи прокуратури мають відомче наукове та методичне забезпечення діяльності;

– запропоновано та обґрунтовано поняття захисту прокурором прав і свобод дітей, під яким автор розуміє комплексну діяльність органів прокуратури в межах їхньої компетенції з використанням наданих законом засобів, що починається з настанням юридичного факту (невиконання приписів законодавства, порушення вимог закону тощо) та здійснюється з метою забезпечення правопорядку й лише за умови недопущення підміни органів відомчого управління та контролю і невтручання у господарську діяльність, якщо вона не суперечить чинному законодавству;

– обґрунтовано необхідність надання прокурору в сучасних умовах широкого кола повноважень за межами кримінальної юстиції з метою комплексного захисту прав і свобод осіб до 18 років, що є однією із додаткових гарантій забезпечення реалізації ст. 3 Конституції України, в якій визначено: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю;

– аргументовано доцільність надання прокурору повноважень щодо перевірки додержання законів, спрямованих на запобігання насильству в сім'ї, поза межами кримінального провадження та до погодження захисного припису з метою оцінки відповідності дій органів і установ вимогам закону, що сприятиме посиленню ефективності захисту прав, свобод та інтересів дітей;

– запропоновано модель діяльності прокурора у сфері протидії злочинності неповнолітніх, що передбачає наглядову, інформаційно-аналітичну та координаційну складові;

– зроблено вмотивований висновок про необхідність покладення на прокурора обов'язку встановлення мотивів подання представником або захисником неповнолітнього апеляційної скарги, що стане додатковою гарантією захисту прав та інтересів неповнолітніх обвинувачених;

удосконалено:

– обґрунтування доцільності закріплення у Законі України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII «Про прокуратуру» положення про те, що перевірка додержання і застосування законів, спрямованих на захист прав та свобод дітей, проводиться за зверненнями фізичних і юридичних осіб, зверненнями та запитамі депутатів усіх рівнів про порушення законності, що вимагають реагування прокурора, а за наявності обґрунтованих приводів – також з його власної ініціативи;

– підходи до створення та функціонування системи підрозділів органів прокуратури, уповноважених на здійснення захисту прав і свобод дітей з урахуванням положень Закону України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII «Про прокуратуру»;

– основні напрями нагляду прокурора за додержанням законів при виконанні покарань, пов'язаних із позбавленням волі, застосованих до неповнолітніх (освіта, охорона здоров'я, соціальні права);

– критерії внутрішньої оцінки ефективності захисту прав і свобод дітей прокуратурою, що передбачають три елементи: рівень професійності прокурора; рівень відновлення порушених прав дитини; наявність (відсутність) оскарження дій, а також рішень, прийнятих компетентними органами за ініціативою прокурора, та задоволення вимог скаржника;

– напрями посилення ефективності захисту прав і свобод дітей органами прокуратури, що включають такі складові: оптимальна структура та система підрозділів, які здійснюють захист зазначеної категорії осіб у місцевих, регіональних прокуратурах і Генеральній прокуратурі України; підбір працівників, котрі безпосередньо здійснюватимуть захист прав та свобод дітей; міжнародна взаємодія; критерії ефективності діяльності прокуратури;

дістали подальшого розвитку:

– періодизація становлення захисту прав і свобод дітей прокурором;

– аргументація доцільності закріплення на рівні кримінального процесуального закону обов'язку щодо встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, і направлення відповідного документа (подання) до органів, установ та організацій, бездіяльність або неналежна діяльність яких призвела до вчинення кримінального правопорушення неповнолітньою особою;

– законодавчі пропозиції щодо правового регулювання укладання угод про примирення та про визнання винуватості за участю неповнолітніх;

– підходи до підготовки кандидатів на посади прокурорів, що полягають у запровадженні курсу «Захист прокурором прав і свобод дітей»;

– складові елементи вимог до прокурорів, які здійснюють захист прав і свобод дітей, що передбачають: успішне проходження підготовки щодо оволодіння теоретичними знаннями та практичними навичками прокурорської діяльності стосовно захисту прав і свобод дітей; наявність стажу роботи в органах прокуратури, достатнього для ефективного виконання обов'язків у зазначеній сфері.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки дослідження і сформульовані на їх підставі пропозиції впроваджено і використовуються у: *науковій сфері* – для подальшого наукового опрацювання проблем захисту прокурором прав і свобод дітей; *правотворчості* – при удосконаленні законодавства та розробці відомчих нормативних актів (довідка про впровадження у правотворчу діяльність Верховної Ради України результатів дисертаційного дослідження від 17 березня 2015 року № р-28); *правозастосуванні* – практичній діяльності органів прокуратури України (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у практичну діяльність органів прокуратури від 30 січня 2015 року, наданий управлінням захисту прав і свобод дітей Генеральної прокуратури України); *навчальному процесі* – при підготовці та проведенні лекційних, семінарських і практичних занять зі студентами та слухачами Національної академії прокуратури України у процесі викладання таких навчальних дисциплін: «Прокурорська діяльність у сфері захисту прав і свобод дітей», «Підтримання прокурором державного обвинувачення», «Представництво прокурором інтересів громадянина або держави у суді», «Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням», «Прокурорський нагляд за додержанням законів при

виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях» (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес Національної академії прокуратури України від 3 лютого 2015 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем особисто і є самостійним дослідженням. У працях, написаних у співавторстві, власні теоретичні розробки дисертанта становлять обсяг, визначений у списку опублікованих праць за темою дисертації. Наукові ідеї, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки, пропозиції, що містяться у дисертації, доповідалися автором і були обговорені на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього» (м. Дніпропетровськ, 24 лютого 2013 року); «Теория и практика современной юридической науки» (г. Ростов-на-Дону, 26 апреля 2013 года); «Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні» (м. Київ, 19 квітня 2013 року); «Проблеми юриспруденції: теорія, практика, суспільний досвід» (м. Київ, 8 жовтня 2013 року); «Актуальні питання права та правової держави: наукова дискусія» (м. Київ, 11 грудня 2013 року); «Перспективные направления развития современной юридической науки» (г. Симферополь, 24–25 января 2014 года); «Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку» (м. Херсон, 14–15 лютого 2014 року); «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (м. Львів, 27–28 червня 2014 року); «Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Запоріжжя, 18–19 липня 2014 року); «Сучасне правотворення: питання теорії та практики» (м. Дніпропетровськ, 1–2 серпня 2014 року); «Юридична наука: виклик і сьогодення» (м. Одеса, 8–9 серпня 2014 року); «Актуальні завдання та напрямки розвитку юридичної науки у XXI столітті» (м. Львів, 22–23 серпня 2014 року); «Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення» (м. Одеса, 10–11 жовтня 2014 року); «Людина і закон: публічно-правовий вимір» (м. Дніпропетровськ, 7–8 листопада 2014 року); «Права людини в Україні в сучасних умовах: пошук нових механізмів утвердження та забезпечення» (м. Київ, 19 грудня 2014 року); «Законодавство України у світлі сучасних реформаційних процесів» (м. Київ, 21–22 листопада 2014 року); «Правова політика України: питання теорії та практики» (м. Київ, 24 жовтня 2014 року); «Актуальні питання державотворення в Україні» (м. Київ, 22 травня 2015 року).

Публікації. Основні положення та висновки, що містяться у дисертації, відображено в одній монографії, підрозділі у колективній монографії, підрозділах у двох науково-практичних посібниках, параграфі у науково-практичному посібнику, двадцяти трьох статтях, із яких вісімнадцять опубліковано у наукових фахових виданнях України з юридичних наук, п'ять – у наукових періодичних виданнях інших держав, та вісімнадцяти тезах наукових повідомлень.

Структура дисертації визначається темою, метою та задачами дослідження і складається зі вступу, п'яти розділів, що містять двадцять два підрозділи, висновків,

списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 437 сторінок, із яких основний текст – 365 сторінок, список використаних джерел (330 найменувань) – 44 сторінки; додатки (5 найменувань) – 27 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено: зв'язок роботи з науковими програмами, мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження, його методологічні засади, теоретичну й емпіричну бази, розкрито наукову новизну одержаних результатів, сформульовано основні положення, які виносяться на захист, наведено дані щодо їх апробації.

Розділ 1 «Загальнотеоретичні аспекти діяльності органів прокуратури із захисту прав і свобод дітей» складається з шести підрозділів, у яких висвітлено методологічні засади дослідження ролі та місця прокуратури у державному механізмі захисту прав і свобод дітей, досліджено становлення діяльності органів прокуратури із захисту прав і свобод дітей, зарубіжний досвід та правову основу такої діяльності. Окремо розкрито співвідношення діяльності органів прокуратури України й інших органів у цій сфері, а також запропоновано визначення поняття «захист прокурором прав і свобод дітей».

У підрозділі 1.1 *«Методологічні засади дослідження ролі та місця прокуратури у державному механізмі захисту прав і свобод дітей»* автор наводить методи наукового пізнання, що дали змогу поглиблено опрацювати проблематику представленої монографічної роботи, комплексно дослідити місце та роль прокуратури України у державному механізмі захисту прав і свобод дітей.

Методологічними засадами представленої дисертаційної роботи став комплекс таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, як: діалектичний, індуктивний, дедуктивний, аналізу, синтезу, моделювання, історичний, соціологічний та компаративістський.

Також зауважується, що вітчизняна наука має потужну базу досліджень з проблем захисту прокурором прав і свобод дітей, проте комплексних розробок, присвячених проблемам діяльності прокуратури України у системі захисту вказаної категорії осіб, на сьогодні немає. Це обумовлює необхідність дослідження теоретичних і прикладних проблем у зазначеній сфері суспільних відносин та розробки рекомендацій з оптимізації такої діяльності прокуратури, а також концепції удосконалення діяльності прокуратури України із захисту прав і свобод дітей.

У підрозділі 1.2 *«Становлення діяльності органів прокуратури із захисту прав і свобод дітей»* досліджено процес становлення захисту прокурором прав і свобод дітей.

Автор зазначає, що прокуратура нашої країни, пройшовши тривалий шлях становлення і перебуваючи у складі різних держав, виходячи з історичних вимог, виконувала досить різноманітні функції. Залежно від інтересів правлячої верхівки, форм державного устрою та правління змінювалися й пріоритети діяльності прокуратури.

На підставі аналізу історичних документів і доктринальних джерел пропонується наведена нижче періодизація становлення захисту прав та свобод дітей прокурором.

1. Етап закладення першооснов особливого ставлення до неповнолітніх у межах кримінального судочинства (середина XVII століття). На цьому етапі у результаті поступового нормативного закріплення особливого ставлення до неповнолітніх правопорушників також формуються і завдання прокуратури.

2. Етап розвитку особливого правового регулювання прав неповнолітніх, які потрапили у конфлікт із законом. Цей етап розпочинається із Судової реформи 1864 року і триває до 1917 року та формування Радянської держави.

3. Етап розвитку правового регулювання захисту прав і свобод дітей, пов'язаний із радянською історією України. Триває він до 1991 року.

4. Етап закладення першооснов правового регулювання захисту прав і свобод дітей незалежної України (розпочинається з 1991 року).

5. Етап зближення законодавства України і європейського співтовариства, поступове закріплення у національному законодавстві та відомчій нормативній базі основ ювенальної юстиції. Початок етапу пов'язаний зі схваленням Президентом України Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні від 24 травня 2011 року.

У підрозділі 1.3 «Зарубіжний досвід діяльності прокуратури у сфері захисту прав і свобод дітей» зазначається, що в сучасних історичних реаліях існування будь-якої країни неможливе без економічних, політичних і соціальних взаємин з іншими державами та міжнародними інституціями. Не становить винятку й Україна, яка наразі перебуває на етапі інтеграції у європейське співтовариство. Враховуючи це, відбувається активна переорієнтація діяльності державних органів і громадських інститутів нашої країни на європейські стандарти.

Так, вагоме місце у діяльності ювенальних прокурорів Англії посідають захист дітей від неналежного поводження, а також забезпечення ефективних умов їхнього виховання, дотримання права на свободу від втручання у особисте життя.

У Нідерландах ювенальні прокурори наділені повноваженнями щодо складання постанов про поміщення неповнолітнього під нагляд соціальних служб задля забезпечення його безпеки. Окрім соціальних заходів до підлітка може бути застосоване поміщення в центр денного або нічного перебування.

Ювенальні прокурори Італії знаходяться при судах і мають право направляти справи неповнолітніх у центри з примирення. Останні про результати попереднього розслідування чи результати стосовно примирення сторін у випадку доручення їм проведення такого примирення інформують прокурора.

Прокуратура Польщі долучається до розгляду справ щодо неповнолітніх осіб лише в тому випадку, коли злочин, учинений неповнолітньою особою, так чи інакше пов'язаний зі злочином, учиненим дорослим. Також прокурор на власний розсуд вирішує питання про передання справи на розгляд у кримінальний чи сімейний суд.

За законодавством Франції прокурор бере участь у цивільному процесі в справах усиновлення (удочеріння), встановлення опікунства над дітьми. Обов'язковою є його участь у справах, що стосуються загрози особистій безпеці, здоров'ю чи права на освіту таких осіб.

За результатами проведеного аналізу матеріалів про діяльність та місце прокуратур зарубіжних країн у державному механізмі захисту прав і свобод дитини автор доходить висновку про те, що органи прокуратури у них наділені широким колом повноважень як у межах дії кримінальних процесуальних норм, так і поза їх межами.

У підрозділі 1.4 «Правове регулювання діяльності органів прокуратури в умовах європейської інтеграції» досліджується сучасна система правових основ діяльності органів прокуратури України у державному механізмі захисту прав і свобод дітей в умовах євроінтеграційного курсу нашої країни.

Автор аналізує міжнародні та національні правові акти, що впливають на процес реформування прокуратури. Зокрема, предметом аналізу стали: Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року; Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 року; Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами, з іншої сторони, ратифікована 16 вересня 2014 року; Указ Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» від 11 червня 1998 року № 615/98.

Також предметом наукового опрацювання стали Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції» від 6 жовтня 2000 року та Висновок № 3 Консультативної ради європейських прокурорів «Про роль прокуратури за межами сфери кримінального права» від 21 жовтня 2008 року і Висновок № 5 Консультативної ради прокурорів Європи «Прокуратура та ювенальна юстиція» від 20 жовтня 2010 року.

Дисертант доходить висновку про те, що зближення національних і європейських правових актів має відбуватися з обов'язковим врахуванням інтересів нашої держави і якнайкращим забезпеченням прав і свобод дітей.

У підрозділі 1.5 «Співвідношення діяльності органів прокуратури України та інших органів у сфері захисту прав і свобод дітей» автор аналізує діяльність органів прокуратури із захисту прав і свобод дітей у співвідношенні з діяльністю: Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Уповноваженого Президента України з прав дитини; центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей; органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей; органів місцевого самоврядування; громадських приймалень з надання безоплатної первинної правової допомоги.

Робиться висновок про те, що одне з центральних місць у системі захисту прав, свобод та інтересів дітей у нашій державі належить саме органам прокуратури.

Про особливу роль органів прокуратури України у державному механізмі захисту прав і свобод дітей можна зазначати, виходячи із таких характерних ознак: 1) комплектування кадрів органів прокуратури професійними юристами; 2) прокуратура безпосередньо зобов'язана здійснювати захист прав і свобод

людини; 3) прокурор наділений повноваженнями виявлення правопорушень і реагування на них; 4) прокурору надані повноваження звернення до суду у разі виявлення порушень; 5) в органах прокуратури концентрується інформація про стан законності; 6) прокурор має координаційні повноваження; 7) органи прокуратури мають відомче наукове та методичне забезпечення діяльності.

З метою удосконалення діяльності органів прокуратури із захисту прав і свобод дітей автор пропонує відповідну Концепцію, реалізація якої забезпечить: створення в органах прокуратури України повноцінної системи захисту прав і свобод дітей як у межах, так і поза межами кримінальної юстиції; удосконалення організації роботи органів прокуратури у цій сфері; посилення ефективності реалізації вимог Конвенції ООН про права дитини 1989 року щодо вжиття державою всіх необхідних законодавчих, адміністративних та інших заходів для здійснення прав, визначених у Конвенції, а також вимог Конституції України щодо охорони сім'ї, дитинства, материнства і батьківства.

У підрозділі 1.6 *«Поняття захисту прокурором прав і свобод дітей»* досліджено наукові бачення сутності захисту прав і свобод людини, а також проаналізовано положення міжнародних, національних та відомчих нормативно-правових актів, з огляду на які можна виокремити юридичні гарантії прав і свобод людини взагалі та прав і свобод дітей зокрема.

На підставі аналізу повноважень прокурора поза межами та у межах кримінального провадження робиться висновок про те, що комплексність діяльності прокурора у сфері захисту малолітніх і неповнолітніх є запорукою ефективного захисту вказаної категорії осіб.

За результатами опрацювання нормативних та доктринальних джерел під захистом прокурором прав і свобод дітей автор пропонує розуміти комплексну діяльність органів прокуратури в межах їхньої компетенції з використанням наданих законом засобів, що починається з настанням юридичного факту (невиконання приписів законодавства, порушення вимог закону тощо) та здійснюється з метою забезпечення правопорядку й лише за умови недопущення підміни органів відомчого управління та контролю і невтручання у господарську діяльність, якщо вона не суперечить чинному законодавству.

Розділ 2 «Захист прокурором прав і свобод дітей за межами кримінального провадження» складається з чотирьох підрозділів і присвячений дослідженню досудових повноважень прокурора із захисту прав і свобод дітей, представництву їхніх інтересів у суді, проблем захисту прав і свобод дітей при застосуванні до них заходів адміністративного примусу, а також актуальним питанням захисту цієї категорії осіб у сучасних умовах.

У підрозділі 2.1 *«Досудові повноваження прокурора із захисту прав і свобод дітей»* автор висловлює аргументи на користь існування широкого кола повноважень прокурора поза межами кримінального провадження. Вказана авторська позиція обґрунтовується, зокрема, тим, що у Резолюції-відповіді Комітету Міністрів Ради Європи від 6 лютого 2004 року № 10068 вказано: Комітет не вбачає жодних причин перешкоджати прокурорам здійснювати функції поза межами кримінального правосуддя, як це відбувається у багатьох правових системах.

Актуальність існування широкого кола повноважень прокурора поза межами кримінального провадження також підтверджується статистикою виявлених порушень прав і свобод дітей під час здійснення нагляду за додержанням та застосуванням законів. Так, лише протягом 2013 року за результатами перевірок щодо виявлення кримінально караних порушень у сфері охорони прав дітей розпочато 368 кримінальних проваджень, із яких 37,8% – щодо охорони життя і здоров'я, 16,8% – у сфері освіти та 12,2% – щодо захисту житлових і майнових прав.

Висловлюється та обґрунтовується думка, що в умовах сьогодення функція нагляду за додержанням і застосуванням законів у контексті захисту прав і свобод дітей повинна бути збережена.

Одним зі шляхів розв'язання зазначеної проблеми є внесення до Закону України «Про прокуратуру» положення про те, що перевірка додержання та застосування законів, спрямованих на захист прав і свобод дітей, проводиться за зверненнями фізичних та юридичних осіб, за зверненнями і запитамі депутатів усіх рівнів про порушення законності, що вимагають прокурорського реагування, а за наявності обґрунтованих приводів – також із власної ініціативи прокурора.

Аргументується авторська позиція про доцільність надання прокурору повноважень щодо перевірки додержання законів, спрямованих на запобігання насильству в сім'ї, поза межами кримінального провадження та до погодження захисного припису з метою оцінки відповідності дій органів і установ вимогам закону, що сприятиме посиленню ефективності захисту прав, свобод та інтересів дітей.

У підрозділі 2.2 «Представництво прокурором інтересів дітей у суді» досліджено актуальні питання представництва прокурором інтересів дітей у суді. Так, дисертант відстоює позицію про необхідність збереження повноважень прокурора щодо захисту прав і свобод дітей шляхом їх представництва у суді.

Більше того, з метою обов'язкової юридичної оцінки дій (бездіяльності) осіб, уповноважених на захист прав і свобод дітей, у наказі Генерального прокурора України № 16 гн необхідно закріпити норму такого змісту: «Одночасно з підготовкою позовних матеріалів прокурорам належить проводити перевірку на предмет наявності в діях (бездіяльності) осіб, зобов'язаних захищати права і свободи дітей, підстав для притягнення їх до відповідальності». Так, 81% опитаних прокурорів висловилися за доцільність одночасно зі здійсненням представництва прав та інтересів дітей прокурором ініціювати притягнення до відповідальності батьків (осіб, які їх замінюють), представників органів державної влади, місцевого самоврядування та державного нагляду (контролю), а також інших органів, яким законом надано право захищати інтереси дітей у суді.

Також доцільним убачається ч. 4 ст. 164 Сімейного кодексу України викласти у такій редакції: «Якщо при розгляді справи про позбавлення батьківських прав судом будуть встановлені факти бездіяльності осіб, визначених у ч. 1 та ч. 2 ст. 1 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР, що призвели до порушення прав та свобод дитини, суд письмово звертається до компетентних державних органів з метою притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності».

Дисертант звертає увагу на необхідність негайного скасування обов'язку сплати прокурором судового збору при здійсненні представництва інтересів дітей.

Важливою складовою діяльності прокурора в контексті досліджуваної проблематики є захист прав та інтересів дітей при їх усиновленні, особливо іноземними громадянами, що передбачає такі напрями:

1) внутрішньодержавний – нагляд за додержанням законів під час надання документів, необхідних для усиновлення (удочеріння), їх розгляду та прийняття рішення щодо можливості усиновлення (удочеріння); участь у судовому розгляді питання щодо усиновлення (удочеріння); запобігання посередницькій діяльності щодо усиновлення (удочеріння);

2) зовнішньодержавний – співробітництво з державними та недержавними органами й установами іноземних країн, міжнародними організаціями щодо захисту прав та інтересів дітей, усиновлених іноземними громадянами, зокрема і щодо запобігання торгівлі дітьми.

Окремим елементом такої діяльності прокурора є запобігання та вжиття заходів до припинення корупційних дій, які вчиняються працівниками відповідних установ та організацій, а також притягнення вказаних осіб до відповідальності в контексті правовідносин, пов'язаних із усиновленням (удочерінням).

Актуальною також є участь прокурора у виконавчому провадженні. Так, з метою оптимізації діяльності прокурора у вказаній сфері доцільно ч. 1 ст. 7 Закону України «Про виконавче провадження» доповнити абз. 4 такого змісту: «З метою захисту прав та інтересів дитини (дітей) прокурор має право вступити у виконавче провадження незалежно від участі у справі».

У підрозділі 2.3 «Захист прокурором прав і свобод дітей при застосуванні до них заходів адміністративного примусу» увагу акцентовано на додержанні прав неповнолітніх під час їх адміністративного затримання, оскільки порушення у цій сфері є достатньо поширеними. Зокрема, співробітниками Національної поліції не завжди дотримуються вимоги закону щодо: повідомлення батьків (осіб, які їх замінюють) про затримання неповнолітніх; порядку складання протоколу про затримання; порядку утримання адміністративно затриманих дітей.

Однією з передумов вчинення неповнолітніми адміністративних правопорушень є відсутність контролю за їхньою поведінкою з боку батьків (осіб, які їх замінюють), а також схильність до впливу з боку дорослих підбурювачів і бажання копіювання поведінки повнолітніх осіб.

Окремим напрямом діяльності прокурора у цій сфері, як вважає дисертант, мають бути заходи щодо запобігання вчиненню неповнолітніми адміністративних проступків, зокрема використання права виступу у засобах масової інформації, а також розміщення інформації про стан законності у мережі Інтернет.

Автор звертає увагу на те, що, здійснюючи нагляд за додержанням законів при притягненні неповнолітніх до адміністративної відповідальності, прокурору передусім необхідно акцентувати увагу на додержанні особливостей законодавства щодо затримання таких осіб, складання адмінматеріалів та їх розгляду.

У підрозділі 2.4 «Актуальні питання захисту прав дітей прокурором у сучасних умовах» досліджено питання окремих повноважень прокурора поза межами кримінального судочинства.

Для аргументації позиції стосовно необхідності існування широкого кола повноважень прокурора за межами кримінального провадження дисертант наводить текст Рекомендації щодо ролі прокуратури поза межами кримінального судочинства, затверджений на четвертій зустрічі групи спеціалістів щодо ролі прокуратури поза межами кримінально-правової сфери, що відбулась у Страсбурзі 12 грудня 2011 року. Так, у Рекомендації вказано, що у випадках, коли прокуратура здійснює функцію нагляду за державними, регіональними та місцевими органами влади, а також іншими юридичними особами, з метою забезпечення їх правильного функціонування відповідно до законодавства, вона має здійснювати свої повноваження незалежно, прозоро і з повним дотриманням принципу верховенства права (п. 23).

Автор робить висновок про необхідність вилучення зі змісту ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» положення про обов'язок прокурора попередньо, до звернення до суду, повідомити про це громадянина та його законного представника або відповідного суб'єкта владних повноважень.

Відстоюється думка про те, що окремі положення нового Закону України «Про прокуратуру» доцільно переглянути та розширити повноваження прокурора за межами кримінального провадження в контексті захисту прав і свобод дітей, що, зокрема, відповідатиме Конвенції ООН про права дитини, європейським стандартам діяльності прокуратури і сприятиме ефективному захисту наведеної категорії осіб.

Зазначена діяльність прокурора відповідає ч. 2 ст. 2 Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року, в якій зазначено, що держави-учасниці вживають усіх необхідних заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів чи переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї.

Розділ 3 «Захист прокурором прав і свобод дітей у межах кримінального провадження» складається з чотирьох підрозділів, у яких досліджено актуальні питання процесуального керівництва досудовим розслідуванням у кримінальних провадженнях щодо злочинів, учинених неповнолітніми, підтримання публічного обвинувачення у вказаних категоріях проваджень, а також застосування примусових заходів виховного характеру. Окремо висвітлюється діяльність органів прокуратури у сфері протидії злочинності неповнолітніх.

У підрозділі 3.1 *«Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у кримінальних провадженнях щодо злочинів, учинених неповнолітніми»* підтримується позиція стосовно існування спеціалізації суддів, прокурорів і слідчих. Висловлюється думка про необхідність запровадження спеціалізації адвокатів, які здійснюватимуть захист неповнолітніх підозрюваних та обвинувачених.

Особливої уваги прокурора потребують додержання законів щодо забезпечення прав неповнолітніх під час їх затримання (наявність відповідних підстав та додержання встановленого законом порядку), обрання запобіжного заходу і тримання в місцях попереднього ув'язнення.

Зауважується, що згідно з чинним законодавством, якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам неповнолітнього, за рішенням

слідчого, прокурора, слідчого судді, суду цей законний представник замінюється іншим.

Водночас, на думку дисертанта, таке рішення повинно бути обґрунтоване, а тому прокурору – процесуальному керівнику особливо важливо дослідити матеріали провадження і взаємовідносини неповнолітнього з представниками, батьками або особами, які їх замінюють.

З метою посилення ефективності захисту прав неповнолітніх, які потрапили у конфлікт із законом, прокурорським працівникам, особливо з незначним досвідом роботи, для оптимізації захисту прав неповнолітніх необхідно систематично вивчати аналітичні матеріали й інформаційні листи про виявлені порушення прав і свобод дітей під час застосування до них запобіжних заходів, судову практику з цих питань та зарубіжний досвід.

Дисертант звертає увагу на проблеми застосування угод про примирення і про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. Так, прокурори обов'язково повинні роз'яснювати неповнолітнім підозрюваним, а також їх законним представникам їхнє право на укладання угоди про примирення, з'ясувати питання про відсутність у будь-якій формі примусу до укладання угод, усвідомлення ними передбачених законом наслідків таких дій, зокрема обов'язкового відшкодування матеріальної шкоди, обмеження прав на оскарження вироку суду.

Укладення угод про примирення та визнання винуватості, особливо у випадку, коли злочинними діями завдано матеріальних збитків, а неповнолітній не має власних джерел доходів або майна, за рахунок якого можна їх компенсувати, обов'язково повинно погоджуватись із його батьками (опікунами) або особами, які їх замінюють, про що має бути зазначено у таких угодах. Вказане положення потребує обов'язкового закріплення у КПК України.

Доцільним також є визначення в угоді про визнання винуватості строків виконання зазначених у ній обов'язків щодо відшкодування державі збитків унаслідок вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення.

До того ж, виходячи із положень кримінального процесуального закону, можна констатувати, що у чинному законодавстві не визначено перелік осіб, які повинні контролювати виконання угоди про примирення.

Саме тому обов'язки з контролю за виконанням угоди про примирення доцільно закріпити за Міністерством юстиції України, оскільки на останнє покладені завдання та функції з реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань і пробації.

У підрозділі 3.2 *«Підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх»* обґрунтовується думка про те, що забезпечення захисту прав неповнолітнього впродовж судового провадження можливе лише за умови підтримання публічного обвинувачення прокурором, який має достатню кваліфікацію, досвід роботи та високі моральні якості, про що, зокрема, йдеться у наказі Генерального прокурора України.

Автор наголошує на тому, що, готуючись до підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях вказаної категорії, прокурору

необхідно особливу увагу звертати на виконання вимог ст.ст. 91 та 485 КПК України і на те, чи було неповнолітньому під час досудового розслідування реально забезпечене право на захист.

Визначається також, що підсумком діяльності прокурора у судовому розгляді є його промова в судових дебатах, що має певні особливості у досліджуваній категорії кримінальних проваджень. Так, прокурору слід обов'язково проаналізувати матеріали провадження відповідно до ст.ст. 91 та 485 КПК України, а пропонуючи міру покарання, враховувати положення ст.ст. 65–67, 103 КК України.

Під час виступу з обвинувальною промовою прокурору доцільно надати оцінку діям або бездіяльності відповідних посадових осіб державних органів, а також підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, якщо це призвело до вчинення особою до 18 років кримінально караного діяння.

Прокурор, серед іншого, повинен ураховувати особливості відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, учиненим неповнолітнім, із урахуванням вимог ст.ст. 1179–1183 ЦК України.

Звертається увага на окремі аспекти перегляду судових рішень у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 393 КПК України апеляційну скаргу мають право подати обвинувачений, стосовно якого ухвалено обвинувальний вирок, його законний представник чи захисник – у частині, що стосується інтересів обвинуваченого. Проте у законі не визначено, що потрібно розуміти під інтересами обвинуваченого, зокрема неповнолітнього. За таких обставин прокурору надзвичайно важливо докладно проаналізувати обставини провадження та причину подання представником і захисником апеляційної скарги.

Для надання достатнього часу прокурору для ознайомлення з мотивацією подання представником або захисником неповнолітнього апеляційної скарги вбачається за доцільне апеляційну скаргу та додатки до неї направляти прокурору одночасно з її надсиланням і матеріалів кримінального провадження до суду апеляційної інстанції, про що внести відповідну норму до ст. 397 КПК України.

У підрозділі 3.3 «Застосування примусових заходів виховного характеру» досліджено проблематику застосування вказаних заходів до осіб, які не досягли 18 років. Зокрема, автор вказує на те, що у чинному законодавстві не встановлено, які критерії повинен враховувати суд, визначаючи осіб, на яких покладається обов'язок щодо нагляду за неповнолітнім і проведення з ним виховної роботи. Тому прокурору надзвичайно важливо звернути увагу на те, чи сприятиме досягненню мети вжиття примусових заходів до неповнолітнього, а також на те, чи здатна визначена судом особа забезпечити виховний вплив та запобігти вчиненню нових злочинів засудженим.

Дисертант вказує, що, виходячи з поняття «неповнолітній» і з того, що примусові заходи виховного характеру, крім неповнолітніх, застосовуються й до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, у п.п. 2, 3, 5 ч. 2 ст. 105 КК України слово «неповнолітнього» доцільно замінити словом «дитини».

Запропоновано також наказ Генерального прокурора України № 16 гн доповнити положенням такого змісту: «Перед зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру особливу увагу приділяти встановленню причин і умов, що сприяли вчиненню злочину неповнолітнім або особою, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України.

Встановлювати дані, що є складовою ефективного впливу на особу, до якої застосовані такі заходи (авторитет батьків або осіб, які їх замінюють, представників педагогічного або трудового колективу тощо).

Вживати заходів щодо забезпечення відшкодування шкоди, завданої протиправними діями особи, до якої застосовано примусові заходи виховного характеру».

Обґрунтовується необхідність закріплення у наказі Генерального прокурора України № 16 гн норми, яка зорієнтовувала б прокурорів на забезпечення додержання законів особами, на яких покладено виконання судового рішення про застосування до дитини примусових заходів виховного характеру, та у разі виявлення випадку неналежного виконання вказаними особами покладених на них обов'язків ініціювати питання про їх заміну або про притягнення до передбаченої законом відповідальності, якщо їхня бездіяльність призвела до вчинення нових правопорушень особою, до якої застосовано примусові заходи виховного характеру.

У підрозділі 3.4 «Діяльність органів прокуратури у сфері протидії злочинності неповнолітніх» автор наголошує на надзвичайно важливій ролі органів прокуратури у протидії підлітковій злочинності. Так, відстоюється позиція щодо необхідності закріплення на рівні кримінального процесуального закону обов'язку встановлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину, та направлення відповідного документа (подання) до органів, установ і організацій, бездіяльність або неналежна діяльність яких призвела до вчинення кримінального правопорушення неповнолітньою особою.

Висловлюється думка про те, що діяльність органів прокуратури у сфері запобігання дитячій злочинності є комплексною і передбачає такі напрями:

– наглядовий (відповідно до ст. 36 КПК України прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням та наділений широким колом повноважень, визначених у ч. 2 вказаної статті. Згідно з наказом Генерального прокурора України № 16 гн на прокурорів покладається обов'язок забезпечувати нагляд за додержанням прав і свобод дітей органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, щодо попередження, своєчасного виявлення, припинення і розкриття кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми та за їх участю, розшуку осіб, які переховуються від органів слідства та суду, ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісти зниклих дітей);

– інформаційно-аналітичний (згідно з вимогами нового кримінального процесуального законодавства у 2012 році було запроваджено Єдиний реєстр досудових розслідувань, держателем якого є Генеральна прокуратура України);

– координаційний (у Законі України «Про прокуратуру» визначено, що Генеральна прокуратура України організовує та координує діяльність усіх органів прокуратури з метою забезпечення ефективного виконання функцій прокуратури (ч. 1 ст. 8), також керівники прокуратур координують діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності (ч. 2 ст. 25)).

Розділ 4 «Нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах щодо неповнолітніх» складається із трьох підрозділів, у яких розкрито загальні засади діяльності прокурора з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також актуальні питання захисту прокурором прав і свобод дітей при виконанні покарань, пов'язаних та не пов'язаних із позбавленням волі.

У підрозділі 4.1 *«Загальні засади діяльності прокурора з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах»* зазначається, що прокурорський нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх має свій специфічний об'єкт, предмет і завдання діяльності. Так, об'єктом прокурорського нагляду у досліджуваній сфері суспільних відносин, на думку автора, будуть, як юридичні (підприємства, установи, організації), так і фізичні особи (батьки, особи, які їх замінюють, трудові колективи тощо). До предмета нагляду необхідно зарахувати й додержання вимог закону особами, на яких покладено обов'язок щодо нагляду за засудженим і проведення з ним виховної роботи, а також виконання заходів виховного характеру.

Також вказується, що у чинному Законі України «Про прокуратуру» не надано визначення предмета і завдань нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах. З огляду на це пропонується до предмета нагляду віднести додержання вимог закону особами, на яких покладено обов'язок щодо нагляду за засудженим і проведення з ним виховної роботи. Завданням же такого нагляду, на думку автора, є забезпечення додержання законів у місцях тримання затриманих, попереднього ув'язнення, в установах виконання покарань, інших установах, а також фізичними особами, що виконують покарання або заходи примусового характеру, які призначаються судом, додержання встановленого кримінально-виконавчим законодавством порядку та умов тримання або відбування покарання неповнолітніми особами у цих установах, їхніх прав і виконання ними своїх обов'язків.

У підрозділі 4.2 *«Захист прокурором прав і свобод дітей при виконанні покарань, пов'язаних із позбавленням волі»* аргументується думка про те, що особливої уваги прокурора потребує додержання законів, які забезпечують право неповнолітніх засуджених на освіту (зокрема, середню та професійно-технічну), охорону здоров'я і соціальний захист.

Під час перевірки прокурору слід особливу увагу приділяти додержанню адміністрацією установ виконання покарань вимог ст. 125 КВК України, законів України «Про освіту» і «Про загальну середню освіту», Порядку організації навчання у загальноосвітніх навчальних закладах при виправних колоніях та слідчих ізоляторах щодо забезпечення доступності і безоплатності здобуття повної загальної середньої освіти.

Автор обґрунтовує пропозицію про те, що у наказі Генерального прокурора України, в якому визначено особливості діяльності прокурора із захисту прав і свобод дітей, доцільно закріпити норму такого змісту: «Прокурорам під час перевірки додержання прав дітей у спеціальних установах, де вони перебувають, а також в органах, які беруть участь у виконанні кримінальних покарань та застосуванні інших примусових заходів щодо неповнолітніх, особливу увагу звертати на додержання їх прав на загальноосвітнє і професійно-технічне навчання.

Додержання прав дітей на загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, а також патріотичне виховання розглядати як невід'ємну складову їх виправлення і ресоціалізації».

Окрім того, обґрунтовується думка про те, що невиконання вимог законодавства про охорону здоров'я, а також неналежна взаємодія установ виконання покарань з територіальними органами охорони здоров'я, незалучення їх до обстеження та лікування засуджених неповнолітніх доволі часто призводить до несвоєчасного виявлення захворювання та, як наслідок, до ненадання вчасної кваліфікованої медичної допомоги.

Враховуючи необхідність наявності спеціальних знань у галузі медицини та надзвичайну актуальність забезпечення прав неповнолітніх, які потрапили у конфлікт із законом, з метою посилення ефективності забезпечення додержання прав засуджених неповнолітніх на охорону здоров'я у наказі Генерального прокурора України доцільно передбачити обов'язковість залучення до проведення перевірок відповідних фахівців закладів охорони здоров'я.

Дисертант вказує, що обмеження неповнолітнього у реалізації певних прав у зв'язку із застосуванням до нього заходів кримінального примусу та, зокрема, відбування покарання у виді позбавлення волі в жодному разі не повинно призводити до обмеження його прав на соціальний захист. Зауважується, що адміністрація установи виконання покарань не завжди може оперативним отримувати інформацію про зміну обставин, які впливають на права дитини, наприклад, отримання соціальної допомоги, пенсії, аліментів, тимчасової державної допомоги тощо. Це обумовлено, в тому числі, й віддаленістю виховної установи від місця проживання неповнолітнього засудженого.

Тому для оптимізації забезпечення права на соціальний захист вказаної категорії осіб до 18 років доцільно зобов'язати орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей (служба у справах дітей), і уповноважені підрозділи органів Національної поліції повідомляти установу виконання покарання про зміну обставин, які впливають на отримання неповнолітньою особою соціальної допомоги, пенсії, аліментів, тимчасової державної допомоги тощо. Відповідну норму пропонується закріпити у Законі України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей».

У підрозділі 4.3 «Захист прокурором прав і свобод дітей при виконанні покарань, не пов'язаних із позбавленням волі» наводиться методика проведення перевірок щодо додержання вимог законів у вказаній сфері.

Так, з метою посилення ефективності перевірок додержання прав неповнолітніх при відбуванні покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, пропонується на рівні наказу Генерального прокурора України № 16 гн визначити

щомісячну (на сьогодні – щоквартальна) періодичність такої перевірки, оскільки, наприклад, у випадку призначення покарання неповнолітньому судом першої інстанції у виді 50 годин громадських робіт після закінчення строку апеляційного оскарження такого рішення суду та за умови виконання цього покарання по дві години на день загальний строк від ухвалення вироку суду до закінчення виконання вказаного покарання явно буде менший за квартал (90 днів). За таких обставин прокурор втрачає можливість перевірки додержання умов виконання вказаного покарання і прав неповнолітнього.

Зазначається, що прокурору необхідно звертати увагу на своєчасність надсилання кримінально-виконавчою інспекцією матеріалів для вирішення питання про притягнення винних осіб до відповідальності згідно із законом у разі систематичного несвоєчасного подання інформації про виконання громадських робіт або нездійснення контролю відповідальною особою за роботою та поведінкою засудженого, а також невиконання інших вимог ст. 39 КВК України.

Робиться висновок про те, що прокурору, здійснюючи перевірку додержання законодавства під час виконання покарань у виді громадських робіт, необхідно звертати увагу на своєчасність складання і направлення йому подання, а також відповідність його змісту встановленим вимогам.

Пропонується та обґрунтовується методика проведення перевірок додержання законодавства при звільненні неповнолітнього від відбування покарання. Серед іншого, з метою забезпечення додержання кримінально-виконавчого законодавства, а також прав неповнолітнього запропоновано копію письмового попередження про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням, а також внесеного до суду подання про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і направлення засудженого для відбування призначеного покарання надсилати прокурору. Наведене, на думку дисертанта, необхідно закріпити у ст. 166 КВК України.

Окрім того, для посилення ефективності забезпечення додержання приписів законодавства кримінально-виконавчою інспекцією й органами Національної поліції автор вважає за необхідне до проведення прокурором перевірки залучати психологів і педагогів під час безпосередньої зустрічі із засудженими неповнолітніми.

Розділ 5 «Організація роботи органів прокуратури із захисту прав і свобод дітей» складається з п'яти підрозділів, у яких розкрито зміст організації роботи прокуратури із захисту прав і свобод дітей та запропоновано напрями її оптимізації. Увагу також приділено висвітленню авторського бачення міжнародної взаємодії органів прокуратури у сфері захисту прав і свобод дітей та впливу практики Європейського суду з прав людини на діяльність прокуратури у вказаній сфері.

У підрозділі 5.1 «Зміст організації роботи прокуратури із захисту прав і свобод дітей та напрями її оптимізації» пропонується під організацією роботи прокурора із захисту прав і свобод дітей розуміти комплексну діяльність спеціально уповноважених працівників прокуратури, що полягає в оптимальному використанні повноважень прокурором із найменшою затратою ресурсів (людських і матеріальних) з метою ефективного захисту прав та свобод дітей.

Автор висловлює думку про необхідність зосередження уваги на дослідженні таких напрямів посилення ефективності захисту прав і свобод дітей органами прокуратури, як: оптимальна структура та система підрозділів, що здійснюють захист вказаної категорії осіб у місцевих, регіональних прокуратурах та Генеральній прокуратурі України; підбір працівників, які безпосередньо здійснюватимуть захист прав і свобод дітей; міжнародна взаємодія; чітке визначення критеріїв ефективності діяльності прокуратури.

Оскільки в управлінні ювенальної юстиції Генеральної прокуратури України немає організаційно-методичного підрозділу, обґрунтовується думка про те, що науковим і методичним центром забезпечення діяльності органів прокуратури із захисту прав і свобод дітей повинен стати відповідний відділ у науковому підрозділі (науково-дослідний інститут, науково-консультативний центр, центр досліджень проблем діяльності органів прокуратури тощо) Національної академії прокуратури України.

Основними завданнями такого відділу повинні бути:

- аналітична та наукова діяльність з питань захисту прав і свобод дітей;
- розроблення документів методичного характеру, навчальної літератури, а також рекомендацій з посилення ефективності захисту прав і свобод дітей;
- розробка рекомендацій з оптимізації координації діяльності правоохоронних органів, відповідних органів та служб з питань протидії злочинності;
- напрацювання рекомендацій з оптимізації правового регулювання захисту прав і свобод дітей;
- розроблення навчальних програм і методик перевірки кваліфікації ювенальних прокурорів;
- взаємодія з науковими підрозділами правоохоронних органів і органів виконавчої влади, міжнародними державними та недержавними організаціями з питань захисту прав і свобод дітей.

Враховуючи комплексність діяльності органів прокуратури у сфері захисту прав і свобод дітей, пропонується у кожній із прокуратур регіонального рівня утворити управління ювенальної юстиції, у структурі якого передбачити два підрозділи: відділ захисту прав і свобод дітей поза межами кримінального судочинства та відділ захисту прав і свобод дітей у сфері кримінальної юстиції.

На рівні місцевих прокуратур, на думку автора, слід утворити відділ ювенальної юстиції, на працівників якого покласти обов'язки щодо захисту прав і свобод дітей як у межах, так і поза межами кримінальної юстиції.

У підрозділі 5.2 «Спеціалізація прокурорів у сфері захисту прав і свобод дітей» аргументується позиція щодо доцільності збереження спеціалізації прокурорів із захисту прав і свобод дітей, а також необхідності забезпечення належного рівня професійної підготовки вказаних працівників.

Пропозицію про проходження перед призначенням на посаду спеціалізованої підготовки працівником, який здійснюватиме захист прав і свобод дітей, підтримали 54% опитаних прокурорів.

Пропонується до програми спеціальної підготовки кандидатів на посади прокурорів ввести курс щодо особливостей діяльності прокурора із захисту прав і свобод дітей.

Окрім того, перед призначенням на посаду прокурорів, які здійснюватимуть захист прав і свобод дітей, необхідне проведення дворівневої системи оцінки знань і навиків.

Перший етап полягає у тестуванні на знання законодавства, спрямованого на захист прав і свобод дітей, вирішення практичних завдань (змодельована ситуація у сфері кримінального судочинства за участю дитини та за межами кримінальної процесуальної сфери), а також на наявність знань з ювенальної психології.

Другий етап необхідно проводити у формі співбесіди за обов'язковою участю представників ювенальних підрозділів.

У наказі Генерального прокурора України № 16 гн запропоновано закріпити таке положення: «Безпосереднє виконання обов'язків із захисту прав і свобод дітей необхідно доручати досвідченим працівникам, які успішно пройшли підготовку, володіють теоретичними знаннями і практичними навичками прокурорської діяльності щодо захисту прав і свобод дітей, а також мають стаж роботи в органах прокуратури, достатній для ефективного захисту прав і свобод дітей».

У підрозділі 5.3 «*Міжнародна взаємодія органів прокуратури у сфері захисту прав і свобод дітей*» наголошується на важливості міжнародної взаємодії як одного з основних елементів оптимізації роботи органів прокуратури у вказаній сфері, а також наводиться сучасна правова база такої діяльності. Так, до останньої належать: Конституція України; акти міжнародного права (конвенції, багатосторонні двосторонні договори, міжвідомчі угоди тощо); відомчі акти, у тому числі й накази Генерального прокурора України.

Міжнародне співробітництво у досліджуваній сфері може здійснюватися як у кримінально-правовій сфері, так і поза кримінально-правовою сферою. Остання, зокрема, включає взаємодію у випадку усиновлення (удочеріння) дитини іноземними громадянами.

Автор вважає, що, крім безпосередньої взаємодії прокуратури України з прокуратурами зарубіжних країн, важлива також взаємодія з UNICEF та Групою держав Ради Європи по боротьбі з корупцією (GRECO).

Змістом міжнародного співробітництва прокуратури у сфері захисту прав і свобод дітей є інформаційна й освітньо-наукова взаємодія та безпосереднє виконання (направлення) запитів про правову допомогу.

За результатами проведеного анкетування прокурорів встановлено, що 62% з них вважають прокуратуру одним із основних суб'єктів міжнародної взаємодії у сфері захисту прав і свобод дітей.

У підрозділі 5.4 «*Практика Європейського суду з прав людини у діяльності органів прокуратури щодо захисту прав дітей*» дисертант висловлює думку про надзвичайну важливість використання практики Європейського суду з прав людини у сфері захисту прав і свобод дітей прокурором як у межах, так і поза межами кримінального провадження.

На думку дисертанта, врахування практики Європейського суду з прав людини у сучасних умовах надзвичайно актуальне та вкрай необхідне тому, що: по-перше, Україна обрала європейський шлях розвитку; по-друге, вивчення рішень Європейського суду з прав людини дасть змогу мінімізувати прорахунки в діяльності органів прокуратури нашої країни у сфері захисту прав і свобод дітей; по-третє, посилення на вказані рішення можуть стати додатковим обґрунтуванням позиції прокурора при наданні правової оцінки виявленим правопорушенням.

Під час спеціальної підготовки кандидатів на посади прокурорів, а також підвищення кваліфікації нинішніх працівників необхідним є проведення заняття щодо опрацювання рішень Європейського суду з прав людини, які стосуються захисту прав і свобод дітей.

Автор зауважує, що у діяльності органів прокуратури України із захисту прав і свобод дітей, а також під час здійснення спеціальної підготовки кандидатів на посаду прокурорів та підвищення кваліфікації останніх слід враховувати рішення Європейського суду з прав людини, постановлені не лише проти України, а й щодо інших європейських країн. З метою самоосвіти працівників прокуратури та додаткового обґрунтування власних рішень доцільним було б створення на офіційному веб-сайті Генеральної прокуратури України бази даних із перекладами рішень Європейського суду з прав людини (або ж анотацій до них), постановлених на користь дітей.

У підрозділі 5.5 «Критерії оцінки ефективності захисту прав і свобод дітей прокуратурою» наголошується на проблемі, пов'язаній із відсутністю на законодавчому рівні, навіть у загальному вигляді, критеріїв оцінки діяльності органів прокуратури взагалі та у сфері захисту прав і свобод дітей зокрема.

На розвиток думки В.М. Кравчука щодо поділу критеріїв ефективності діяльності прокуратури на внутрішні та зовнішні дисертант до перших пропонує віднести такі елементи:

– рівень професійності прокурора (знання системи законодавства, спрямованого на захист прав і свобод дітей, володіння методиками виявлення порушень та реагування на них, навички практичного застосування положень матеріального і процесуального законодавства з метою належного захисту вказаної категорії осіб, здатність організовувати власний робочий час);

– рівень відновлення порушених прав дитини. Вказане цілком логічно впливає з першого пункту, безпосередньо залежить від нього й передбачає: оперативність виявлення порушення та своєчасність реагування на нього; комплексність (використання усього комплексу наданих прокурору повноважень із метою виявлення порушень і реагування на них); реальне відновлення порушених прав дітей;

– наявність (відсутність) оскарження дій, а також рішень, ухвалених компетентними органами за ініціативою прокурора, та задоволення вимог скаржника (наприклад, наявність апеляційних і касаційних скарг заінтересованих осіб, оскарження незаконності дій прокурора прокурору вищого рівня тощо).

До другого – зовнішнього оцінювання ефективності – пропонується включити оцінку громадськістю діяльності прокуратури у сфері захисту прав і свобод дітей.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації узагальнено нові науково обґрунтовані результати проведеного дослідження, яке розв'язує конкретну науково-прикладну проблему, що має істотне значення для діяльності органів прокуратури, а саме: науково опрацьовано актуальні теоретичні та прикладні проблеми функціонування прокуратури України у державному механізмі захисту прав і свобод дітей та сформульовано на цій основі комплекс пропозицій, спрямованих на удосконалення діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей.

Основні наукові здобутки дисертанта, крім висвітлених вище, відображено, зокрема, у таких положеннях.

1. Пропонується становлення захисту прав і свобод дітей прокурором розділити на такі етапи: 1) закладення першооснов особливого ставлення до неповнолітніх у межах кримінального судочинства; 2) розвиток особливого правового регулювання прав неповнолітніх, які потрапили у конфлікт із законом; 3) розвиток правового регулювання захисту прав і свобод дітей, пов'язаний із радянською історією України; 4) закладення першооснов правового регулювання захисту прав і свобод дітей незалежної України; 5) зближення законодавства України та європейського співтовариства, поступове закріплення у національному законодавстві й відомчій нормативній базі основ ювенальної юстиції.

2. У зарубіжних країнах органи прокуратури у сфері захисту прав і свобод дітей наділені широким колом повноважень як у межах дії кримінальних процесуальних норм, так і поза їх межами. Так, прокурор у Франції бере участь у цивільному процесі в справах усиновлення (удочеріння), встановлення опікунства над неповнолітніми і залучається до справ, які пов'язані з виникненням загрози безпеці, здоров'ю чи освіті таких осіб.

У країнах Європи запроваджено спеціалізацію суддів, прокурорів, поліцейських (приміром, Англія, Італія, Франція) та навіть адвокатів (наприклад, Нідерланди).

На підставі аналізу законодавства вказаних країн можна констатувати, що існування у прокурорів України комплексу повноважень із захисту прав і свобод дітей поза межами кримінального провадження загалом відповідає європейській практиці, а також цілком узгоджується з міжнародними вимогами щодо створення якнайкращих умов для розвитку і життя дитини, повного захисту їхніх прав, свобод та інтересів.

3. Про особливу роль органів прокуратури нашої країни у державному механізмі захисту прав і свобод дітей можна говорити, виходячи з таких характерних ознак: 1) комплектування кадрів органів прокуратури професійними юристами; 2) прокуратура безпосередньо зобов'язана здійснювати захист прав і свобод людини; 3) прокурор наділений повноваженнями виявлення правопорушень і реагування на них; 4) прокурору надані повноваження звернення до суду у разі виявлення порушень; 5) в органах прокуратури концентрується інформація про стан законності; 6) прокурор має координаційні повноваження; 7) органи прокуратури мають відомче наукове та методичне забезпечення діяльності.

Під захистом прокурором прав і свобод дітей пропонується розуміти комплексну діяльність органів прокуратури в межах їхньої компетенції з використанням наданих законом засобів, що починається з настанням юридичного факту (невиконання приписів законодавства, порушення вимог закону тощо) та здійснюється з метою забезпечення правопорядку й лише за умови недопущення підміни органів відомчого управління та контролю і невтручання у господарську діяльність, якщо вона не суперечить чинному законодавству.

4. З метою комплексного захисту прав і свобод дітей органами прокуратури в Закон України «Про прокуратуру» доцільно включити положення щодо перевірки додержання і застосування законів, спрямованих на захист прав та свобод дітей, яка проводилася б за зверненнями фізичних і юридичних осіб, зверненнями та запитамі депутатів усіх рівнів про порушення законності, що вимагають реагування прокурора, а за наявності обґрунтованих приводів – також з його власної ініціативи.

Прокурору доцільно надати й повноваження щодо перевірки додержання законів, спрямованих на запобігання насильству в сім'ї, поза межами кримінального провадження та до погодження захисного припису з метою оцінки відповідності дій органів і установ вимогам закону, що сприятиме посиленню ефективності захисту прав, свобод та інтересів дітей.

З метою оптимізації захисту прав і свобод дітей прокурору варто надати право представляти інтереси вказаної категорії осіб у судах, невідкладно скасувати обов'язковість сплати ним судового збору при реалізації представницьких повноважень і надати право вступати у виконавче провадження незалежно від участі у справі для захисту прав та інтересів дитини (дітей).

Здійснюючи нагляд за додержанням законів при притягненні неповнолітніх до адміністративної відповідальності, прокурору передусім необхідно акцентувати увагу на додержанні особливостей законодавства щодо затримання таких осіб, складання адмінматеріалів та їх розгляду. Окремим напрямом діяльності прокурора в межах наданих повноважень також повинно стати запобігання вчиненню адміністративних правопорушень особами до 18 років. Варто зазначити, що прокурору в межах своїх повноважень необхідно також вживати заходи, пов'язані із запобіганням вчиненню неповнолітніми адміністративних проступків.

5. Прокурори обов'язково повинні роз'яснювати неповнолітнім підозрюваним, а також їх законним представникам їхнє право на укладання угоди про примирення, з'ясовувати питання щодо відсутності в будь-якій формі примусу до укладання угод, усвідомлення ними передбачених законом наслідків таких дій, зокрема обов'язкового відшкодування матеріальної шкоди, обмеження прав на оскарження вироку суду.

Укладення угод про примирення та визнання винуватості обов'язково має погоджуватись із батьками (опікунами) неповнолітнього або особами, які їх замінюють, про що повинно бути зазначено у цих угодах. Доцільним також є визначення в угоді про визнання винуватості строків виконання зазначених у ній обов'язків щодо відшкодування державі збитків унаслідок вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення.

Поданню клопотання прокурора про обмеження участі законного представника у виконанні окремих судових дій або усунення його від участі у кримінальному провадженні та залученні замість нього іншого законного представника має передувати ґрунтовне дослідження матеріалів провадження, а також взаємовідносин неповнолітнього з представниками, батьками або особами, які їх замінюють.

Під час свого виступу з обвинувальною промовою прокурору доцільно надати оцінку діям або бездіяльності відповідних посадових осіб державних органів, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, якщо це призвело до вчинення неповнолітнім кримінально караного діяння.

На відомчому рівні слід зобов'язати прокурорів перед зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру особливу увагу приділяти встановленню причин і умов, що сприяли вчиненню злочину неповнолітнім або особою, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України; виявляти дані, що є складовою ефективного впливу на особу, до якої застосовані такі заходи (авторитет батьків або осіб, які їх замінюють, представників педагогічного або трудового колективу тощо); вживати заходів щодо забезпечення відшкодування шкоди, завданої протиправними діями особи, до якої застосовано примусові заходи виховного характеру.

Діяльність органів прокуратури у сфері запобігання дитячій злочинності є комплексною й здійснюється за такими напрямками: наглядовий; інформаційно-аналітичний; координаційний.

6. Завданням прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях та при застосуванні інших примусових заходів стосовно неповнолітніх пропонується вважати забезпечення додержання законів у місцях тримання затриманих, попереднього ув'язнення, в установах виконання покарань, інших установах, а також фізичними особами, які виконують покарання або заходи примусового характеру, що призначаються судом, додержання встановлених кримінально-виконавчим законодавством порядку й умов тримання або відбування покарання неповнолітніми особами у цих установах, їх прав і виконання ними своїх обов'язків.

Основними напрямками нагляду прокурора за додержанням законів при виконанні покарань, пов'язаних із позбавленням волі та застосованих до неповнолітніх, є забезпечення додержання їхніх прав на освіту, охорону здоров'я, соціальних прав.

З метою посилення ефективності забезпечення додержання прав неповнолітніх засуджених на охорону здоров'я у наказі Генерального прокурора України про організацію роботи органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей доцільно передбачити обов'язковість залучення до проведення перевірок відповідних фахівців закладів охорони здоров'я.

Прокурору, здійснюючи перевірку додержання законодавства під час виконання покарань у виді громадських або виправних робіт, необхідно звертати увагу на своєчасність складання та направлення йому подання про ухилення від відбування вказаних видів покарань, а також відповідність його змісту встановленим вимогам.

Для посилення ефективності забезпечення додержання приписів законодавства кримінально-виконавчою інспекцією та органами Національної поліції до проведення перевірки слід залучати психологів і педагогів під час безпосередньої зустрічі прокурора із засудженими неповнолітніми.

7. Враховуючи комплексність діяльності органів прокуратури у сфері захисту прав і свобод дітей, у кожній із прокуратур регіонального рівня необхідно утворити управління ювенальної юстиції, в структурі якого передбачити два підрозділи: відділ захисту прав і свобод дітей за межами кримінального судочинства та відділ захисту прав і свобод дітей у сфері кримінальної юстиції. На рівні місцевих прокуратур варто утворити відділ ювенальної юстиції, на працівників якого покласти обов'язки щодо захисту прав і свобод дітей як у межах, так і поза межами кримінальної юстиції.

Доцільним убачається зобов'язати військові прокуратури при виконанні завдань, покладених на них, особливу увагу приділяти захисту прав і свобод дітей на території проведення антитерористичної операції.

Програма спеціальної підготовки кандидатів на посади прокурорів у Національній академії прокуратури України повинна включати курс щодо особливостей діяльності прокурора із захисту прав і свобод дітей.

Перед призначенням на посаду прокурорів, які здійснюватимуть захист прав і свобод дітей, необхідно проводити дворівневу систему оцінки знань та навиків.

Перший етап полягає у: тестуванні на знання законодавства, спрямованого на захист прав і свобод дітей; вирішенні практичних завдань (змодельована ситуація у сфері кримінального судочинства за участю дитини та поза межами кримінальної процесуальної сфери); тестуванні на знання ювенальної психології.

Другий етап полягає у співбесіді за обов'язковою участю представників ювенальних підрозділів.

Для оптимізації діяльності прокуратури в зазначеній сфері у наказі Генерального прокурора України № 16 гн пропонується закріпити положення про те, що безпосереднє виконання обов'язків із захисту прав і свобод дітей необхідно доручати досвідченим працівникам, які успішно пройшли підготовку, володіють теоретичними знаннями і практичними навичками прокурорської діяльності щодо захисту прав та свобод дітей, а також мають стаж роботи в органах прокуратури, достатній для ефективного захисту прав і свобод дітей.

Що ж до навчання нинішніх працівників, то вони також мають ознайомитися із основними положеннями щодо захисту прав та свобод дітей. При цьому вони мають проходити як теоретичне навчання, так і практично закріплювати результати навчання.

Міжнародне співробітництво прокуратури у сфері захисту прав і свобод дітей є важливою складовою діяльності прокуратури, що можна умовно поділити на види залежно від: суспільних відносин, у контексті яких надається міжнародна правова допомога (в кримінально-правовій чи поза кримінально-правовою сферою); змісту діяльності, що відбувається у контексті міжнародного співробітництва. У свою чергу, її можна поділити на: інформаційну, науково-освітню і практичну (наприклад, виконання окремих процесуальних дій під час розслідування кримінальних правопорушень).

Врахування практики Європейського суду з прав людини в сучасних умовах є надзвичайно актуальним і вкрай необхідним тому, що: по-перше, Україна обрала європейський шлях розвитку; по-друге, вивчення рішень Європейського суду з прав людини дасть змогу мінімізувати прорахунки в діяльності органів прокуратури нашої країни у сфері захисту прав і свобод дітей; по-третє, посилення на вказані рішення можуть стати додатковим обґрунтуванням позиції прокурора при наданні правової оцінки виявленим правопорушенням.

Критерії оцінки ефективності захисту прав і свобод дітей прокуратурою пропонується визначати за трьома елементами: рівень професійності прокурора; рівень відновлення порушених прав дитини; наявність (відсутність) оскарження дій, а також рішень, ухвалених компетентними органами за ініціативою прокурора, та задоволення вимог скаржника (приміром, наявність апеляційних і касаційних скарг заінтересованих осіб, оскарження незаконності дій прокурора прокурору вищого рівня тощо).

8. В умовах інтеграції України в європейське співтовариство необхідно враховувати положення міжнародних правових документів під час розробки законодавства. Водночас зближення національних і європейських правових актів має відбуватися з обов'язковим урахуванням інтересів нашої країни та найкращим забезпеченням прав і свобод дітей. Ефективна ж діяльність прокуратури щодо захисту прав та свобод малолітніх і неповнолітніх можлива тільки за комплексного підходу, тобто з використанням широкого кола повноважень як у сфері кримінальної юстиції, так і поза її межами.

У зв'язку з цим доцільним убачається впровадження авторської Концепції удосконалення діяльності органів прокуратури із захисту прав і свобод дітей.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Індивідуальна монографія:

1. Попов Г.В. Захист прокурором прав і свобод дітей: моногр. / Г.В. Попов. – К.: Видавничий дім «АртЕк», 2016. – 384 с. (*Рецензія: Колб О. Актуальне дослідження захисту прокурором прав і свобод дітей / О. Колб // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 4 (46). – С. 125–126; Кравчук В.М. Нове наукове дослідження проблем захисту прокурором прав і свобод дітей / В.М. Кравчук // Вісник кримінального судочинства. – 2016. – № 3. – С. 204–206.*)

Глави і розділи в колективній монографії:

1. Попов Г.В. Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009–2013 роки): моногр. / [Блажівський Є.М., Козьяков І.М., Книженко О.О., Литвак О.М., Ярмиш О.Н. та ін.]. – К.: Національна академія прокуратури України, 2014. – С. 111–122.

Підручники, навчальні посібники, коментарі законів:

1. Попов Г.В. Підрозділ 2.9 Розділу 2, підрозділ 3.10 Розділу 3. Процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням: організаційно-правові та криміналістичні основи: наук.-практ. посіб. / ред. кол.: І.М. Козьяков, В.Т. Маляренко, Г.П. Серeda, Є.Д. Скулиш, О.Н. Ярмиш. – К.: Національна академія прокуратури України, 2014. – С. 422–435, 708–725.

2. Попов Г.В. Параграф 1.3 Розділу 1, Параграф 3.2 Розділу 3, Післямова. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх в Україні: наук.-практ. посіб. / І.Г. Кучеріна, Г.В. Попов, Я.М. Шевченко, Г.В. Щербакова, К.І. Грейдіна. – К.: Національна академія прокуратури України, 2014. – С. 36–40, 134–146, 147–149.

3. Попов Г.В. Підрозділ 3.2.1 Розділу 3. Протидія злочинності неповнолітніх в Україні (теорія і практика): наук.-практ. посіб. / [Г.В. Попов, В.А. Мозгова, Я.М. Шевченко, Г.В. Щербакова, К.І. Годуєва, В.В. Одуденко]. – К.: Національна академія прокуратури України, 2014. – С. 173–182.

Статті, що опубліковані в наукових фахових виданнях:

1. Попов Г.В. Суть правозахисної діяльності органів прокуратури за межами кримінального судочинства / Г.В. Попов // Вісник прокуратури. – 2011. – № 11. – С. 41–48.

2. Попов Г.В. Організація роботи прокуратури із захисту прав і свобод дітей / Г.В. Попов // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 2. – С. 39–43.

3. Попов Г.В. Напрями діяльності органів прокуратури із захисту прав та інтересів дитини при усиновленні її іноземними громадянами / Г.В. Попов // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2013. – № 1. – С. 168–176.

4. Попов Г.В. Поняття та зміст захисту прокурором прав і свобод дітей / Г.В. Попов // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – 2013. – Вип. 7. – С. 127–133.

5. Попов Г.В. Співвідношення діяльності органів прокуратури та органів державної влади у сфері захисту прав і свобод дітей / Г.В. Попов // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. – 2013. – Т. 26. – № 1. – С. 260–265. – (Серія «Юридичні науки»).

6. Попов Г.В. Прокурорський нагляд за додержанням законів про притягнення неповнолітніх до адміністративної відповідальності / Г.В. Попов // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2013. – Вип. 22. – Ч. I. – Т. 3. – С. 132–135. – (Серія «Право»).

7. Попов Г.В. Особливості кримінальних проваджень щодо неповнолітніх / Г.В. Попов // Вісник прокуратури. – 2013. – № 12. – С. 125–132.

8. Попов Г.В. Напрями попередження злочинності неповнолітніми органами прокуратури / Г.В. Попов // Право і суспільство. – 2014. – № 1–2. – С. 259–262.

9. Попов Г.В. Об'єкт, предмет та завдання прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх / Г.В. Попов // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Вип. 3. – Т. 3. – С. 188–192. – (Серія «Юридичні науки»).

10. Попов Г.В. Забезпечення прав неповнолітніх засуджених на освіту як одна з основних передумов їх перевиховання / Г.В. Попов // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 3. – С. 171–174 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pap.in.ua/3_2014/47.pdf

11. Попов Г.В. Особливості забезпечення органами прокуратури додержання законів щодо охорони здоров'я засуджених неповнолітніх / Г.В. Попов // Юридичний електронний журнал. – 2014. – № 4. – С. 191–193 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lsej.org.ua/4_2014/49.pdf

12. Попов Г.В. Забезпечення прокурором додержання законів щодо соціального захисту неповнолітніх засуджених / Г.В. Попов // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – № 9–2. – Т. 2. – С. 89–90. – (Серія «Юриспруденція»).

13. Попов Г.В. Актуальні питання застосування примусових заходів виховного характеру / Г.В. Попов // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. – Вип. 29. – Т. 2. – С. 223–226.

14. Попов Г.В. Актуальні питання захисту прав дітей прокурором у сучасних умовах / Г.В. Попов // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – № 5. – С. 252–256. – (Серія «Юридичні науки»).

15. Попов Г.В. Додержання прав неповнолітніх при застосуванні до них запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою / Г.В. Попов // Право і суспільство. – 2015. – № 2. – С. 268–273.

16. Попов Г.В. Захист прокурором прав і свобод дітей: ретроспективний аспект / Г.В. Попов // Право і суспільство. – 2015. – № 3. – Ч. 3. – С. 37–43.

17. Попов Г.В. Захист дітей від жорстокого поводження в сім'ї у контексті прокурорської діяльності / Г.В. Попов // Публічне право. – 2015. – № 1. – С. 125–131.

18. Попов Г. Вплив практики Європейського суду з прав людини на діяльність органів прокуратури України щодо захисту прав дітей / Г. Попов // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 3 (41). – С. 11–17.

Публікації в іноземних виданнях:

1. Попов Г.В. Правовые основы международного сотрудничества прокуратуры Украины в контексте защиты прав и свобод детей / Г.В. Попов // LEGEA ŞI VIAȚA. – 2013. – № 10. – С. 37–39.

2. Попов Г.В. Проблемы определения оснований представительства прокурором прав и свобод детей в суде / Г.В. Попов // Проблемы укрепления законности и правопорядка: наука, практика, тенденции: сб. науч. тр. / редкол.: В.М. Хомич [и др.]; Науч.-практ. центр проблем укрепления законности и

правопорядка Генер. прокуратуры Респ. Беларусь. – Минск, 2013. – Вып. 6. – С. 310–317.

3. Попов Г.В. Специализация прокуроров в контексте защиты прав детей / Г.В. Попов // Новый университет. – 2014. – № 1. – С. 45–49.

4. Попов Г.В. Международно-правовое регулирование защиты прав несовершеннолетних, попавших в конфликт с законом / Г.В. Попов // LEGEA ŞI VIAȚA. – 2014. – № 9/2. – С. 142–145.

5. Попов Г. Деятельность прокуратуры Украины по защите прав детей в контексте европейской интеграции / Г. Попов // LEGEA ŞI VIAȚA. – 2014. – № 11/3. – С. 79–82.

Тези доповідей:

1. Попов Г.В. Місце органів прокуратури України у сфері захисту прав і свобод дітей при їх усиновленні іноземними громадянами / Г.В. Попов // Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 24 лютого 2013 року). – Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2013. – С. 123–124.

2. Попов Г.В. Правовые основы международного сотрудничества прокуратуры Украины в контексте защиты прав и свобод детей / Г.В. Попов // Теория и практика современной юридической науки: тезисы научно-практической конференции студентов, аспирантов и преподавателей (26 апреля 2013 года). – Ростов-на-Дону: ДЮИ, 2013. – С. 56–57.

3. Попов Г.В. Прокуратура України як один з центральних органів державної влади у сфері захисту прав і свобод дітей / Г.В. Попов // Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 квітня 2013 року) / редкол.: Шемшученко Ю.С., Бошицький Ю.Л., Чернецька О.В. – К.: Видавництво Ліра-К, 2013. – С. 150–153.

4. Попов Г.В. Особенности правовой оценки прокурором действий лиц, обязанных защищать права и свободы детей / Г.В. Попов // Проблеми юриспруденції: теорія, практика, суспільний досвід: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція» (м. Київ, 8 жовтня 2013 року). – К., 2013. – С. 260–263.

5. Попов Г.В. Особливості визначення випадків необхідності представництва прокурором прав дитини в суді / Г.В. Попов // Актуальні питання права та правової держави: наукова дискусія: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція» (м. Київ, 11 грудня 2013 року). – К., 2013. – С. 249–255.

6. Попов Г.В. Діяльність органів прокуратури з попередження злочинності неповнолітніх / Г.В. Попов // Перспективные направления развития современной юридической науки: материалы международной научно-практической конференции (г. Симферополь, 24–25 января 2014 года). – Симферополь: Научное объединение «Юридическая мысль», 2014. – С. 119–121.

7. Попов Г.В. Актуальные вопросы специальной подготовки в контексте защиты прав детей / Г.В. Попов // Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Херсон, 14–15 лютого 2014 року) – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 183–185.

8. Попов Г.В. Співвідношення об'єкта та предмета прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх / Г.В. Попов // Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 27–28 червня 2014 року). – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2014. – С. 135–136.

9. Попов Г.В. Права неповнолітніх засуджених на освіту / Г.В. Попов // «Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 18–19 липня 2014 року) – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2014. – С. 73–76.

10. Попов Г.В. Особливості проведення прокурором перевірок додержання законів, спрямованих на соціальний захист неповнолітніх засуджених / Г.В. Попов // Сучасне правотворення: питання теорії та практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 1–2 серпня 2014 року). – Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2014. – С. 96–98.

11. Попов Г.В. Забезпечення додержання законів щодо охорони здоров'я засуджених неповнолітніх як один з найважливіших напрямів діяльності органів прокуратури / Г.В. Попов // Юридична наука: виклик і сьогодення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8–9 серпня 2014 року). – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2014. – С. 80–83.

12. Попов Г.В. Защита прав несовершеннолетних, попавших в конфликт с законом: международно-правовой аспект / Г.В. Попов // Актуальні завдання та напрямки розвитку юридичної науки у XXI столітті: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 22–23 серпня 2014 року). – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2014. – С. 122–124.

13. Попов Г.В. Оптимізація застосування примусових заходів виховного характеру / Г.В. Попов // Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 10–11 жовтня 2014 року). – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2014. – С. 140–142.

14. Попов Г.В. Особливості захисту прав дітей прокурором в контексті нового Закону України «Про прокуратуру» / Г.В. Попов // Людина і закон: публічно-правовий вимір: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 7–8 листопада 2014 року): у 2 ч. – Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2014. – Ч. 2. – С. 126–129.

15. Попов Г.В. Діяльність органів прокуратури у сфері захисту дітей від жорстокого поводження в сім'ї / Г.В. Попов // Права людини в Україні в сучасних умовах: пошук нових механізмів утвердження та забезпечення: матеріали

Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 19 грудня 2014 року); за заг. ред. Ю.С. Шемшученка і В.П. Тихого. – К.: Вид-во «Ліра-К», 2014. – С. 200–206.

16. Попов Г.В. Особливості застосування до неповнолітніх запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою / Г.В. Попов // Законодавство України у світлі сучасних реформаційних процесів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 21–22 листопада 2014 року): у 2 ч. – К.: Центр правових наукових досліджень, 2014. – Ч. 2. – С. 123–125.

17. Попов Г. Защита прав детей прокурором в контексте европейской интеграции / Г. Попов // Правова політика України: питання теорії та практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 24 жовтня 2014 року): в 2 т. – К.: Національна академія прокуратури України, 2014. – Т. 1. – С. 250–254.

18. Попов Г. Практика Європейського суду з прав людини у діяльності органів прокуратури України із захисту прав дітей / Г. Попов // Актуальні питання державотворення в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (22 травня 2015 року) / редкол.: д-р юрид. наук І.С. Гриценко (голова), канд. юрид. наук І.С. Сахарук (відп. ред.) та ін. – К.: Прінт-Сервіс, 2015. – С. 435–436.

АНОТАЦІЯ

Попов Г.В. Прокуратура України у державному механізмі захисту прав і свобод дітей. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України, Київ, 2016.

Дисертація є комплексним дослідженням, присвяченим проблемам місця та ролі прокуратури України у державному механізмі захисту прав і свобод дітей.

У роботі розкрито питання: захисту прокурором прав і свобод дітей поза межами кримінального судочинства; процесуального керівництва досудовим розслідуванням у кримінальних провадженнях щодо злочинів, учинених неповнолітніми; підтримання публічного обвинувачення прокурором у справах вказаної категорії; діяльності органів прокуратури у сфері запобігання злочинності неповнолітніх; нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.

Обґрунтовується позиція щодо актуальності існування в сучасних умовах повноважень прокурора поза межами кримінального судочинства і вказується, що така діяльність органів прокуратури є одним із засобів забезпечення реалізації ст. 3 Конституції України, в якій визначено: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Увагу також приділено формуванню пропозицій стосовно оптимізації роботи органів прокуратури України у сфері захисту прав і свобод дітей.

Ключові слова: *прокуратура, прокурор, захист, права і свободи, діти, процесуальне керівництво, підтримання публічного обвинувачення, виконання покарань, організація роботи.*

АННОТАЦИЯ

Попов Г.В. Прокуратура Украины в государственном механизме защиты прав и свобод детей. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.10 – судоустройство; прокуратура и адвокатура. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины, Киев, 2016.

Диссертация является комплексным исследованием, посвященным проблемам места и роли прокуратуры Украины в государственном механизме защиты прав и свобод детей.

В работе раскрываются проблемные вопросы: защиты прокурором прав и свобод детей вне уголовного производства; процессуального руководства досудебным расследованием по уголовным производствам в отношении преступлений, совершенных несовершеннолетними; поддержания публичного обвинения прокурором по делам указанной категории; деятельности органов прокуратуры в сфере противодействия преступности несовершеннолетних; надзора за соблюдением законов при исполнении судебных решений по уголовным производствам в отношении несовершеннолетних.

Предлагается следующая периодизация становления защиты прав и свобод детей прокуратурой: 1) этап зарождения первооснов особого отношения к несовершеннолетним в рамках уголовного судопроизводства (середина XVII столетия); 2) этап развития особого правового регулирования прав несовершеннолетних, попавших в конфликт с законом; 3) этап развития правового регулирования защиты прав и свобод детей, связанный с советской историей Украины; 4) этап зарождения первооснов правового регулирования защиты прав и свобод детей независимой Украины (начинается с 1991 года); 5) этап сближения законодательства Украины и европейского сообщества, постепенное закрепление в национальном законодательстве и ведомственной нормативной базе основ ювенальной юстиции.

Высказывается точка зрения, что об особой роли органов прокуратуры нашей страны в государственном механизме защиты прав и свобод детей можно говорить, исходя из таких характерных признаков: 1) комплектование кадров органов прокуратуры профессиональными юристами; 2) прокуратура непосредственно обязана защищать права и свободы человека; 3) прокурор наделён полномочиями выявления правонарушений и реагирования на них; 4) прокурору предоставлены полномочия обращения в суд в случае выявления нарушений; 5) в органах прокуратуры концентрируется информация о состоянии законности; 6) прокурор имеет координационные полномочия; 7) органы прокуратуры имеют ведомственное научное и методическое обеспечение деятельности.

Под защитой прокурором прав и свобод детей предлагается понимать комплексную деятельность органов прокуратуры в пределах их компетенции с использованием предоставленных законом средств, которая начинается с наступлением юридического факта (невыполнение предписаний законодательства,

нарушение требований закона и т.д.) и осуществляется с целью обеспечения правопорядка и только при условии недопущения подмены органов ведомственного управления и контроля и невмешательства в хозяйственную деятельность, если она не противоречит действующему законодательству.

Обосновывается позиция относительно актуальности существования в современных условиях полномочий прокурора вне рамок уголовного производства и указывается, что такая деятельность органов прокуратуры является одним из средств обеспечения реализации ст. 3 Конституции Украины, где определено: человек, его жизнь и здоровье, честь и достоинство, неприкосновенность и безопасность признаются в Украине наивысшей социальной ценностью.

Предлагается на уровне уголовного процессуального закона закрепить обязанность по установлению причин и условий, способствующих совершению преступления, и направлению соответствующего документа (представления) в органы, учреждения и организации, бездействие или ненадлежащая деятельность которых привела к совершению уголовного преступления несовершеннолетним лицом.

Говоря же непосредственно о месте и значении деятельности органов прокуратуры в сфере предупреждения детской преступности, предлагается определить, что такая деятельность является комплексной и предусматривает следующие направления: надзорное; информационно-аналитическое; координационное.

Основными направлениями надзора прокурора за соблюдением законов при исполнении наказаний, связанных с лишением свободы, применимых к несовершеннолетним, является обеспечение соблюдения их прав на образование, здравоохранение, социальных прав.

Прокурору, осуществляя проверку соблюдения законодательства при исполнении наказаний в виде общественных или исполнительных работ, необходимо обращать внимание на своевременность составления и направления ему представления об уклонении от отбывания указанных видов наказаний, а также соответствие его содержания установленным требованиям.

Кроме того, приводятся дополнительные аргументы о необходимости сохранения специализации прокуроров, деятельность которых направлена на защиту прав и свобод детей.

Высказывается мнение о том, что основными направлениями повышения эффективности защиты прав и свобод детей органами прокуратуры являются: оптимальная структура и система подразделений, осуществляющих защиту указанной категории лиц в местных, региональных прокуратурах и Генеральной прокуратуре Украины; подбор работников, которые непосредственно будут осуществлять защиту прав и свобод детей; международное взаимодействие; критерии эффективности деятельности прокуратуры.

Одним из средств оптимизации исследуемой деятельности прокурора также является изучение решений Европейского суда по правам человека и применение их при выполнении своих функций органами прокуратуры Украины.

Ключевые слова: прокуратура, прокурор, защита, права и свободы, дети, процессуальное руководство, поддержание публичного обвинения, исполнение наказаний, организация работы.

SUMMARY

Popov G.V. Prosecutor's Office of Ukraine in the state mechanism of children's rights and freedoms protection. – *Manuscript.*

Thesis paper for the degree of doctor of sciences, specialty 12.00.10 – judicature, prosecution and advocacy. – National Taras Shevchenko University of Kyiv Under Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2016.

Thesis paper is a complex research work, dedicated to the issues on place and role of Prosecutor's office of Ukraine in a state mechanism of children's rights and freedoms protection.

The paper dwells on the issues on children's rights and freedoms protection by prosecutors outside of criminal justice; procedural administration by pretrial investigation in criminal proceedings on crimes, committed by minors; support of public procedure by prosecutors in cases of the defined category; prosecution bodies in the sphere of crime counteraction; supervision of law abidance during execution of judicial decisions in criminal proceedings on minors.

Prosecutors power and relevance of its existence in modern terms outside the criminal justice system is outlined in the paper, it is stated that prosecution activity is a means of ensuring the implementation of Art. 3 of the Constitution of Ukraine, which states: every man, his life and health, honor and dignity, inviolability and security are recognized in Ukraine as the highest social value.

Special attention is paid to development of propositions on optimization of prosecution bodies of Ukraine in the sphere of children's rights and freedoms protection.

Key words: *prosecution, prosecutor, protection, rights and freedoms, children, procedural administration, public prosecution support, execution of punishments, organization of work.*